

de Beauvoir-t vagy Jules Romains-t Flaubert-tel vagy Zolával vagy Dosztojevszkijjel, pedig Sőtér tudja legjobban, hogy nem minden új érdemel helyet az irodalmi köztudatban. Ugyanígy, bármily szépen tagolt az egész könyv szerkezete, Sőtér helyén nem egy kisebb cikket meghagytam volna ott, ahol megjelent, vagyis régi folyóiratokban, ahol majd a kutatók amúgy is felfedezik egyszer, Sőtér gazdag tevékenységének minden oldalról való megvilágítására. És végül, ha már az olvasó kívánságainál tartok, nem lehetne, nem lehetett volna akárhány szép és komoly tanulmányt az író, a könyv, vagy a központi téma rövid tömörítésével kiegészíteni? Sőtér ugyanis nem egyszer úgy bánik az olvasóval, mint bizonyos úszómesterek a kezdő úszni tanulóval: azonnal a vízbe dobják, próbáljon boldogulni egymagában! Nem egy Sőtér-tanulmány azonnal in medias res visz bennünket, mintha csupa rég beavatotthoz, csupa vajtfülű írástudóhoz szólna, holott a jámbor olvasó szeretne némi tájékoztatást nyerni, szeretné tudni, kiről-miről olvas és hálás lenne, ha tudós és jóakarató tájékoztatója őt is bevonná fokról-fokra az ő magasabb régióiba: az egész pár megjegyzés, egy kis előrebocsátás, némi sűrítés dolga és Sőtér sokkal jobb tanár, semhogy ezt el ne végezhetné növekvő számú és tudásvágyó olvasói kedvéért.

Ami az egyes tanulmányok hangját, stílusát, lelkét illeti, csak hálások lehetünk Sőtér nemes, urbánus és velejéig civilizált formájáért, amellyel mintául szolgálhat minden mai magyar tanulmányírónak. Igaz, nem egy írása még, főképp a régebbiek közül, mintha csak egy zártabb körnek, szigorúan szakmabelieknek szólna, ugyanígy némelyik alkalmi cikk túlságos kizárólegossággal szolgálja az alkalmat, de e két elkerülhetetlen véglet között a legszebbek, az „olvasónaplók” a maguk megnyerő lírájával, aztán a Gorkijról, a Ligne hercegről s a Thomas Mannról szóló írások magukban is megérdemelnék a kötetbe való gyűjtés kitüntető jelentőségét s amellet nemcsak Sőtér István írói — szépírói és tanulmányírói — képességeit dicsérik, hanem mai, gazdagodó tanulmány-irodalmunknak is díszére válnak s örülünk, hogy ennyi szétszórt és változatos „tanúságot”, majdnem húsz év „útkereséseit” egy csokorba kötve élvezhetjük...

Gyergyai Albert

WALDAPFEL JÓZSEF: GORKIJ ÉS MADÁCH

Irodalomtörténeti füzetek. 14. sz. Akadémiai Kiadó Budapest.
1958. 52 1. 8 képmelléklet

Irodalomtörténészeink munkájában, hogy az oly súlyos kérdéseket felvető Madách-életművet megtisztítsák mind a reakció ferdítéseitől, mind az értetlen elzárkózással szemben Waldapfel József kezdettől kiemelkedő munkát végzett. Az *Irodalmi tanulmányok*-ban is közölt két cikk hozzájárulását Madách újszemponitú értékeléséhez most egy új és igen nagy jelentőségű dolgozat egészíti ki Madách nagy művének a világirodalom nem kisebb alkotójára tett hatásáról, mint Maxim Gorkij. A tanulmány az Akadémia múltévi nagygyűlésén hangzott el, részletei megjelentek már a Kortárs februári számában, és most végre teljes egészében rendelkezésére áll az irodalomtörténész-közvéleménynek.

Gorkijnak Madáchról tett elismerő nyilatkozatai már régebből ismeretesek. Ezzel kapcsolatosan téves nézetek, legendák is megjelentek a sajtóban. Bonyolódott a helyzet, mikor Gorkijnak a *Klim Szamgin*-ban Madách-ról

szóló megjegyzését — a magyar fordítás pontatlansága következtében — LUKÁCS GYÖRGY helytelenül értelmezte. Itt volt már mindenképpen az idő, hogy szorgalmas irodalomtörténetírói munkával, a tények, adatok lelkiismeretes kikutatásával és számbavételével valaki világosságot derítsen erre a kérdésre, mely méltán nyugtalanította megoldatlanságával a közvéleményt.

Ez a megvilágítás most megtörtént: Waldapfel Józsefnek a Szovjetunióban végzett kutatásai megmutatták, hogy egyfelől nem állja meg helyét az a már kezdetől valószínűtlenül hangzó híresztelés, mely szerint Gorkij Madách kedvéért magyarul kezdett volna tanulni, másfelől viszont annál több fényt derít irodalmunkra az a Waldapfel által meggyőző erővel bemutatott valóság, hogy Madách Tragédiájának problémakörével foglalkozva írta meg Gorkij egy műremekét, humanizmusának széles pátoszú nagy megnyilatkozását, az *Ember* című poémát, természetesen messze túlhaladva a Tragédia eszmeiségét, de attól is megtermékenyült alkotói lázban.

Waldapfel részletesen tárgyalja Gorkijnak Madách művével való ismerkedése történetét. Először 1893-ban egy orosz újság cikke hívja fel Gorkij figyelmét a Tragédiára, s bár ekkor még — a művet csak egy tartalmi méltatás alapján ismerve — azt sikerületlen vállalkozás eredményének minősíti, de annyira jelentős alkotásnak, hogy Flaubert *Szent Antal megkísértése* mellé helyezi. Az 1902 és 1905 közötti évek Gorkij Madách iránti érdeklődésének legfontosabb időszaka: Waldapfel közli ez időből Gorkijnak egy magyar újságíróval való beszélgetését, melynek során Gorkij már késznek nyilatkozott egy orosz fordítás kiadására. Erre sor is került: Gorkij a *Znányije* társulat világirodalmi sorozatában le is fordíttatja egy egyetemi tanár feleségével, Zinajda Krasenyinnikovával a Tragédiát. Waldapfel közli Gorkijnak erre vonatkozó levelezését magyar fordításban. Rendkívül érdekes az a klasszikus sorozat, amelyben Gorkij Madách művét publikálja: Aischülosz, Szofoklész, Euripidész tragédiái, Platon Lakomája, Byron Manfredje, Shelley Megszabadított Prométheusza és Cencije, Longfellow Hiawathája, Krasinski Iridionja, Goethe Faustja, Hauptmann Rose Bernd-je, és Sevcenko Kobzosa foglalnak benne helyet. Ilyen művek társaságába helyezi tehát Madách drámai költeményét a szocialista irodalom legnagyobb alkotója. A Tragédia értékét és gondolati költemény jellegét Gorkij 1912-ben is kiemeli, mikor a nápolyi orosz könyvtár részére Madách művét megküldeti „a filozófiai kérdések iránti érdeklődésre való tekintettel”. Krasenyinnikova fordítását 1903-ban mutatta meg Gorkijnak, aki egészen szokatlan gonddal foglalkozott vele, mint ezt levelei igazolják. Ugyancsak 1903-ban és 1904-ben két másik orosz fordítás is jelent meg *Az ember tragédiájáról*, Gorkij ezeket is ismerte. Az 1903-as év az *Ember*-poéma megköltésének éve, melynek a Tragédiával való kapcsolatát igen meggyőzően mutatja meg Waldapfel. Az *Ember* a bukásokon át is győzedelmes embert éneklő, a Tragédia inkább csak az emberi küzdelmek heroizmusát, de ez a minőségi különbség is megmutatja, hogy Gorkij *Az Ember tragédiájában* a küzdelem heroizmusát érezhette döntő motívumnak, és nem a sorozatos bukások lehangoló tanulságát.

Waldapfel filológiai alaposságának legszebb bizonyosságát abban az adatfeltáró érvelésben mutatja meg, amelyben bezonyítja, hogy Gorkij elismerő véleményének az utolsó nagy mű, a *Klím Szamgin* vallomása sem mond ellent. Waldapfel idézi az eredeti szöveget, Ljutovnak, a regény inkább rokon-, mint ellenszenvvel megrajzolt alakjának szavait, miután az orosz

irodalomtörténeti kutatások erre vonatkozó alapos ismeretében megmutatja mind a regényfigura, mind az általa elmondott bibliai példa eredetét. A kontextus egyszerű értelmezéséből, még inkább a Waldapfel által felsorakoztatott filológiai adatokból világos, hogy Ljutovnak Madáchra tett dícsérete nem a tragédia valami irracionálisnak értelmezett tanulságára vonatkozik — nem arra, hogy a „tudás fájának kiszáradásáról” írt volna Madách —, hanem egyszerűen a témára és a téma művészi feldolgozására: a magyar Madách Imre „nagyon kiváló munkát írt arról a témáról, hogy az ördög megmutatja Ádámnak” „családja” (tehát az emberiség) jövőjét. Ljutov szavai tehát itt összhangban állanak Gorkij régebbi nyilatkozataival, s az író egész világ-felfogásával sincsenek ellentétben.

Waldapfel könyve alapján végeredményben így foglalhatnánk össze Gorkijnak Madáchról szóló ítéletét: 1. Gorkij a Tragédiát egy olyan világ-irodalmi sorozatba állította bele, melyben csupa remekmű található, olyanok, mint Goethe Faustja, Aischülosz, Szofoklesz, Byron, Shelley drámái. 2. Gorkij ismételt „nagy tehetségű”, „igen kiváló” alkotónak nevezte Madáchot. 3. Gorkij a Tragédiával való legintenzívebb foglalkozása idején írta meg az *Ember* című poemáját, messze túlhaladva Madách művének eszmeiségét, de abból, hogy humanizmusa e hatalmas megnyilatkozásának megköltésekor különös gonddal foglalkozott Madách művének kiadásával — a filológiailag kimutatható párhuzamok mellett — arra következtethetünk, hogy Madách ellentmondásos alkotásából a küzdelemnek a bukások ellenére felhangzó heroizmusa ragadhatta meg, s a művet e szempontból értékelhette.

Waldapfel tanulmányának érdeme, hogy Gorkijnak Madáchra vonatkozó nézeteit a nagy író egész fejlődése során feltárta, az ezzel kapcsolatos tényeket tudós alaposággal kikutatta és megvilágította, igazolva ezzel azt is, hogy milyen hasznos a filológiai kutató munka, mennyire hozzásegítheti az irodalomtörténést az író értékeléséhez is.

Waldapfelnek ez a kis könyve a gazdag filológiai anyag mellett egy szép új fordítást adja Gorkij nagy poemájának, az *Ember*-nek, több fakszimilét is közöl, továbbá Gorkij- és Madách-képeket — többek közt azt a fényképet is, mely az *Ember* kéziratát felolvasó Gorkijt ábrázolja. *Horváth Károly*

SZABÓ ÁRPÁD: HOMÉROS — HOMÉROSZ VILÁGA

Akadémiai Kiadó, 1954

Művelt Nép Kiadó, 1956

Homéros, a görögség „legrégibb és legjobb” költője elmúlhatatlan része az európai kultúrának; igazi költői népszerűsége, közönségsikere azonban — az antik kultúra elmúlása után — sokáig egyáltalán nem volt. Felfedezése és kedveltsége a romantika korában is inkább a termékeny félreértésnek volt köszönhető, mint költészete és költői nagysága igazi megértésének. A legújabb időkig nálunk sem lettek művei szélesebb tömegek szellemi táplálékává. Ez érthető is; Homéros, mint a görögök általában, sohasem vált olyan közvetlen hagyománnyá, mint a latinoknak legalábbis egy része, s világa tagadhatatlanul igen távol esik tőlünk. Ez a távolság nemcsak elvontan időbeli: konkrét hatása nagyon is érezhető abban, hogy a „legjobb” Homéros „legrégibb” volta nemegyszer negatíven érvényesül közönségsikerének igen csekély kiterjedésében. Egy költői műben konzervált,